

EL vaixell Tethis per a la investigació subaquàtica.

Una nova singladura per a l'arqueologia submarina

Miquel Gil

En la recerca de materials que ajudin a compondre degudament la nostra història –de fet, la nostra pròpia identitat–, l'home ha buscat en els llocs més idonis, atent a qualsevol aparició d'elements impensats, ja que tot pot aportar detalls que contribueixin a la conjunció pretesa.

Els arxius i l'arqueologia foren els primers consultats, potser perquè estaven més a l'abast, encara que envoltats d'incògnites que calia anar estudiant i desxifrant.

Però quedava una altra font molt important, que durant anys, segles, va romandre inaccessible per als homes. Es tracta dels fons marins que guardaven autèntics tresors de valor incalculable, no

solament en el sentit material, sinó, més encara, en l'històric i artístic.

Aquesta necessitat de recuperació es convertí en autèntica dèria per part d'alguns, si bé han hagut d'esperar i adaptar-se al procés de la tecnologia submarina, que, sortosament, ha arribat fins aquest moment actual que a casa nostra culmina amb l'adquisició i plena adaptació del vaixell Tethis.

Reculant en el temps, podem dir que, sota les aigües marines del nostre litoral gironí, la riquesa arqueològica de la Costa Brava és important per haver estat camí dels vaixells que feien rutes des d'Àfrica, Grècia i Roma fins al centre Europa, a més dels que amarraven a Roses, Empúries, etc.

Rutes de vaixells relativament senzills, comparats amb els d'ara, que no sempre

aconseguien salvar els impediments dels elements atmosfèrics que els enviaven a fons, a més de possibles enfrontaments entre les naus.

Les primeres troballes

Les primeres troballes d'àmfores foren fortuïtes a les xarxes dels pescadors. Dins el segle XIX, pescadors d'esponges i corall alertaren de llocs on es trobaven vaixells enfonsats. Les primeres peces, al començament de segle, foren tretes pels bussos professionals contractats per altres afers, però que aprofitaven les immersions.

Sembla que la primera excavació submarina controlada, a casa nostra, fou l'any 1894, quan uns bussos contractats per uns particulars, tragueren del fons de cala Cativa, al Port de la Selva, un total de seixanta-dues àmfores.

Aquelles primeres àmfores, trobades per pescadors de Roses, el Port de la Selva i Cadaqués, eren ofertes o venudes a artistes, intel·lectuals i altres que acudien allí un cop tretes del mar; calia submergir-les amb aigua dolça una trentena de dies, per tal que es dissolgués la sal i evitar que no se solidifiqués, cosa que feia que es trenqués la terra cuïta.

El 1949 –començament del turisme–, el francès Louis Bayard va treure una àmfora grega del s. VI a. de C., i la va lliurar al Museu de Girona. Comportament exemplar que, malauradament, no ha tingut gaires imitadors.

Quan el 1942 en Cousteau-Gagnan inventà o aconseguí el primer equip de bussejada autònoma, les possibilitats d'investigació del món subaquàtic trobaren nous i positius camins.

Això va permetre quelcom més que treure fàcilment material, ja que possibilitava entrar en una nova metodologia per estudiar les situacions dels jaciments, i treballar talment com si estiguessin a terra; planificar, assenyalar i seguir el mètode estudiat i planejat i deixar definitivament les improvisacions.

L'entusiasme, i fins i tot la bona fe d'alguns submarinistes, suposava que, encecats per l'esperit de recuperació, la fessin de tal manera que, si arribaven les peces a mans dels arqueòlegs, ho feien completament descontextualitzades. Els qui ho treien del fons del mar no eren arqueòlegs, i només es preocupaven de la peça –cosa per altra banda d'agrair–, però sense cap lligam amb el jaciment o

detalls que podien interessar. Calia frenar l'entusiasme per inculcar del sentit de responsabilitat i de professionalitat.

D'aquells moments, cal reconèixer l'esforç individual de Frederic Foerster, a qui vam tenir el goig d'acompanyar amb la barca en algunes operacions; per això esmentem les excavacions d'illa Pedrosa (l'Estartit) el 1959-61 i 1954-70, Sa Nau Perduda (Begur) 1962-69, els Ullastres (Palafrugell-Llafranc) 1970-81, cap de Volt (el Port de la Selva) 1978-81 i Palamós 1981.

Aquesta arqueologia del fons del mar esperava una reglamentació adequada i més encara que es complís, cosa per altra banda no gens fàcil donades les connotacions especials que comporta la vigilància, per la facilitat que tenen les embarcacions dels espoliadors de maniobrar cap a un altre indret, per ésser dues que porten el material que ha trobat una, per fer la descàrrega en algun punt poc accessible de la costa o, fins i tot, sortir per mar del país amb el botí.

Una nova etapa

Aquesta història recent de l'arqueologia submarina tindria l'any 1981 un impuls decisiu quan la Diputació convocà per oposició la primera plaça d'arqueòleg subaquàtic, per integrar-se al Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona. La plaça l'aconseguí l'arqueòleg Xavier Nieto i Prieto qui, seguint amb la tasca, ha promogut un camí que qualificaríem de consecucions molt positives fins ara, i esperançadores per al futur.

La formació d'un equip humà capaç d'afrontar amb garanties els treballs previstos, a més del corresponent i necessari suport tècnic, i també la deguda catalogació del patrimoni subaquàtic, foren les fites assenyalades i en les quals es troben immersos, cadascun en la seva àrea, tant els tècnics com els polítics, i aquells col·laboradors atrets per la finalitat perseguida.

El 1981 el jaciment de Sa Tuna (Begur) i l'ancoratge de Riells-Sa Clota (l'Escala) foren un camp d'experimentació. Un any després es prosseguí amb les campanyes de Tossa de Mar i de la badia de Roses, en el derelictes del s. XIX conegut per Roses II, que uns mesos abans havia estat visitat per la nau especialitzada de l'Armada Espanyola, el Poseidón.

Els treballs en aquest darrer jaciment es perllongaren fins al 1983. Es realitzà també una prospecció a Port-lligat, moment en què es començà a col·laborar amb el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya amb un curs d'iniciació a l'arqueologia subaquàtica, plataforma aprofitada per bona part dels investigadors actuals d'aquesta especialitat. Cala Culip, al cap de Creus (Cadaqués), donà peu a la trobada de cinc derelictes de cronologia romana. L'anomenat Culip IV va ésser descobert i investigat pels mateixos arqueòlegs que treballaven en aquell lloc.

Es tracta d'un vaixell romà de l'època de l'emperador Vespasià, l'excavació es va fer entre 1984 i 1988. Són moltes i molt interessants les seves aportacions. La seva especial situació i el moment d'expansió suposà que se li donés el caire de jaciment-escola i que es fes el corresponent disseny; la qual cosa va permetre la presència de molts estudiants d'arqueologia subaquàtica, no solament del nostre país sinó també de l'estranger, que van aportar, doncs, una gran difusió d'aquesta especialitat.

El 1985 s'aconseguí la primera fase de la *Carta arqueològica de Catalunya*, gràcies al suport de la Secció d'Inventari del Patrimoni Arqueològic del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. S'hi catalogaren 117 punts amb troballes: va ser un primer pas per al coneixement i valoració d'aquest patrimoni.

A la mateixa cala Culip, el 1987, es descobrí una embarcació del s. XIV, que començà a ser excavada l'any següent i els treballs de la qual es van perllongar fins al 1990.

L'arquitectura subaquàtica

El 1988-89 tingué lloc el I Curs de bussejada professional aplicada a l'Arqueologia, amb el concurs de l'Institut Català de Noves Professions i les universitats Autònoma i Central de Barcelona. Permeté l'acreditació d'una trentena de nous arqueòlegs subaquàtics. Aquestes i altres activitats suposaren un reconeixement general i, per això, se celebrà a Girona i a Cadaqués l'any 1991 el IV Curs intensiu europeu sobre arqueologia subaquàtica, organitzat pel Consell d'Europa, amb la col·laboració del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

La institucionalitat de l'arqueologia subaquàtica al nostre país arribaria el 1991-92, amb la creació per part de la Generalitat del Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, que la van dotar d'infraestructura humana i material.

El 1990 es decidí per part del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya normalitzar i institucionalitzar aquesta activitat. La tasca que es presentava, a causa de les possibilitats que ofería la nostra arqueologia submarina, després d'un llarg estudi amb aportacions dels medis involucrats en ella era d'una gran amplitud.

Per això es creà el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya -CASC-, i se'l dotà dels mitjans necessaris; per aconseguir-ho calia la contractació d'un arqueòleg subaquàtic, un bus professional, un patró d'embarcació i la integració de l'arqueòleg submarí de la Diputació de Girona, dintre els

corresponents traspasos de serveis.

Amb vista a aquest pas decisiu, el 27 de desembre del 1991 es vol dotar el CASC d'un vaixell adequat per arribar amb ell a tots els jaciments catalans, amb l'equip humà i tècnic necessari.

Com a missió a portar a terme pel CASC, s'assenyala la de fer l'inventari, la protecció, la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni arqueològic de Catalunya. Així s'unien tots els jaciments que tenien una problemàtica tècnica semblant.

Serà el CASC qui assumirà les tasques de programació i inspecció tècnica de tots aquells treballs que es realitzin en els jaciments subaquàtics. És, doncs, a la vegada, l'òrgan executor.

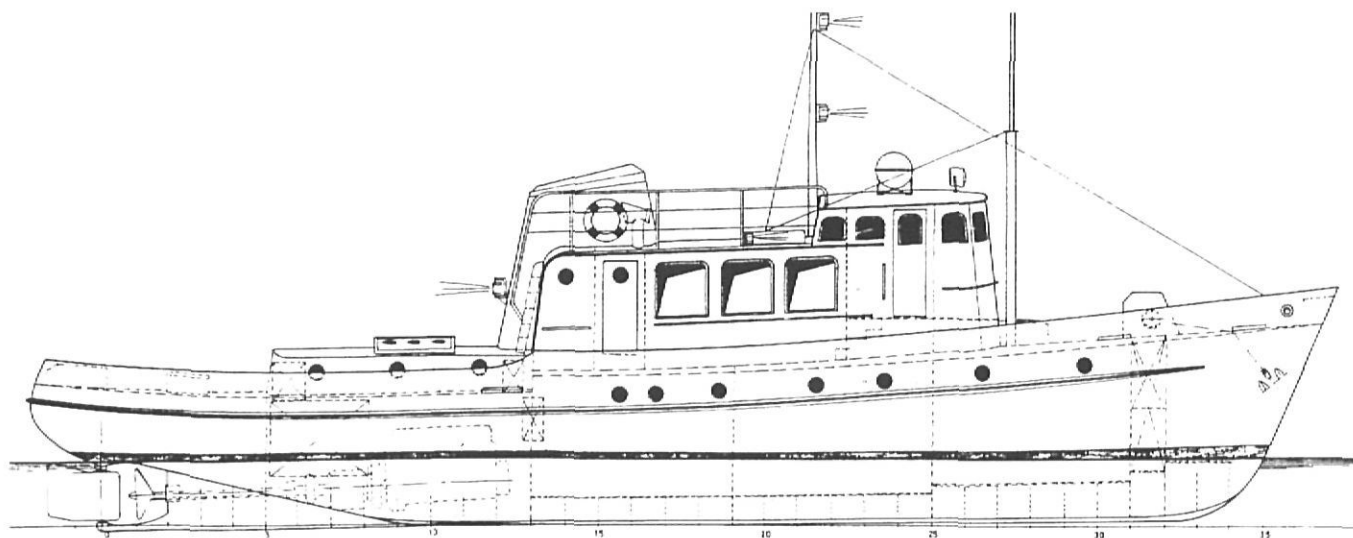
Aquesta independència li permet establir delegacions temporals o permanents, segons les necessitats, arreu de Catalunya i treballar, mitjançant convenis de col·laboració, amb altres orga-

nismes o entitats públiques o privades, per al millor desenvolupament de la seva funció. Neix aquest redactat a causa de la impossibilitat, almenys a curt termini, que universitats o altres institucions dedicades a la recerca arqueològica es puguin dotar de la infraestructura tècnica i humana necessàries per desenvolupar programes d'arqueologia subaquàtica.

Per altra banda, no seria rendible dotar diverses institucions de sengles vaixells i equipaments.

Tethis, el gran mitjà

El vaixell. Sense ell no podia haver-hi planificació total possible. D'aquesta conjunció home-tècnica sorgiren els coneixements subaquàtics que popularitzà a través de la televisió el professor Jacques Costeau: un vaixell laboratori i acollidor a la vegada.

Característiques tècniques

Eslora total	21,65	metres
Eslora entre perpendiculars	19,68	metres
Mànega fora folre	5,40	metres
Puntal de construcció	2,45	metres
Calat	1,10	metres
Capacitat de combustible	3,09	metres cúbics
Capacitat d'aigua dolça	1,78	metres cúbics
Desplaçament en rosca	59,01	tones

El Tethis disposa de dues cabines quàdruples i dues de dobles (aquestes últimes tenen també un sofà que es pot convertir en llit), per la qual cosa pot allotjar un equip de 12-14 persones.

També disposa de l'equipament arqueològic amb què s'havien portat a terme els treballs d'arqueologia subaquàtica a Catalunya fins ara i unes noves adquisicions: per a la ubicació dels jaciments de la carta arqueològica es disposa d'un sistema via satèl·lit, el GPS, que dona una precisió suficient; la prospecció es possibilita amb un magnetòmetre de protons, un penetrador de fang, una sonda i un vehicle teledirigit amb càmera de vídeo que envia el senyal a un monitor i magnetoscopi a la superfície; per a l'excavació es disposa de dues mànegues de succió accionades per un compressor de baixa pressió i dues mànegues accionades per bomba d'aigua i el cabussament es fa bé amb narguil o ampolles d'aire mitjançant un compressor d'alta pressió. Aquesta infraestructura mòbil es complementa amb magatzems, laboratoris i despatxos instal·lats a Girona, en un edifici restaurat, al número 95 de la carretera de Pedret.

N'hi havia algun altre. Es descobrí que el govern alemany, per atendre unes peticions, n'havia construït quatre. Se'n féu un seguiment, que aviat es va centrar en un de sol amb el nom d'Oland, que s'havia estrenat al Mar del Nord per activitats científiques. Se li canvià el nom i se li va posar el de Tethis. Va anar a parar a Mallorca i fou aquí on es localitzà, i es va poder entrar en contacte amb el propietari, per fer l'operació de compra.

El nom de Tethis és evocador. També està lligat, com la tasca al qual s'ha destinat, als misteris que engendra i guarda la mar, i que ha propiciat l'aparició a totes les cultures de llegendes i tradicions. És, mitològicament parlant, la filla del Cel i la Terra, que es va casar amb l'Oceà, i va ésser mare de les tres nimfes anomenades Oceàniques.

El seu primer amarrament a les nostres costes el va realitzar al port de Sant Feliu de Guíxols, el gener de 1992, on, amb la tripulació ja integrada, va romandre fins al 4 de juny del mateix any.

Aquesta tripulació, tècnicament comandada per Xavier Nieto, tenia a més del patró, Joan Santolària, el bus Joshan Galdona, i l'arqueòleg Albert Martí. Però les hores feixugues de treball diari eren llavors dedicades a la tasca de readaptació del vaixell, ja que, malgrat que fonamentalment havia estat construït per a aquesta funció, calia adaptar-lo plenament a les necessitats i activitats que havia de realitzar.

Realitat actual

Aquell somni-necessitat avui és ja una realitat, i pot presentar un interessant periple de viatges i treballs que compleixin la missió assenyalada.

El 4 de juny de 1992 sortia per cobrir la primera singladura, cap a Port de la Selva i Llançà, on va romandre al llarg d'un mes i mig. Per a uns més bons coneixements i fins i tot per compaginar esforços, l'equip entrà en contacte amb pescadors, corallers i gent de mar, coneixedors de fets o potser fantasies que calia constatar ara que es disposava dels mitjans suficients. Salvador Puigvert, un veterà coraller, fou de gran ajuda a l'hora assenyalar llocs que podien ésser importants per a la tasca del Tethis.

Per altra banda, el CN Llançà oferí un bon acolliment i donà facilitats al

costat dels de la Confraria de Pescadors. Una integració que als del Tethis interessava i que els altres oferiren amb entusiasme.

Es va treballar entre Portbou i la punta de cap de Creus, especialment en el marc enfront de la Masa d'Oros. Es van localitzar llocs d'interès arqueològic, es van fer fotografies i es van emplenar les corresponents fitxes per quan es pogués, d'acord amb la programació, acudir-hi per completar la tasca.

Ja a la darrera de juliol es va continuar cap a Roses. Bàsicament, més que el golf, a la badia de Roses, entre la desembocadura del Fluvià i cap Norfeu, que interessava examinar.

Aquí, entre altres, es comptà amb l'ajuda de Paco Falcó, un submarinista de Roses, coneixedor de tots els fons submarins d'aquells indrets.

Una altra ajuda a destacar fou la de la Confraria de Pescadors, i una sorpresa agradable i positiva tant pel detall com per la vàlua del material que representa. Allí hi ha una delegació de la firma Star Francés, dedicada a vestits i materials d'immersió, la qual, en conèixer la finalitat de la tasca que portaven a terme, va regalar 10 equips complets d'immersió, que, especialment en aquests moments, suposen un mecenatge a agrair.

L'equip del Tethis tingué l'oportunitat de col·laborar en una tasca especial, la de facilitar els detalls necessaris per al projecte de regeneració de la platja i port de Roses, i va realitzar una labor preventiva abans que OP decidís el pla a aplicar. Cap a mitjan setembre el Tethis posava rumb cap a Tarragona per una acció molt concreta. Hi havia

el projecte de construir un nou port esportiu, projectat com una obra de 280.000 m², entre l'estació de la Renfe i el port comercial actual. Aquell espai de l'antiga Tarraco, capital romana, sempre havia rebut vaixells i naufragis o atacs, calia fer-hi una operació preventiva per mirar que les obres no afectessin cap resta que hi pogués haver.

Des de Tarragona, el Tethis va fer una escapada fins a Amposta, per a una altra missió ben definida, ja que es tractava d'entrar en contacte amb la problemàtica que en aquell lloc presenta l'Ebre.

Es constatà que no era igual treballar a les aigües clares i netes de la Costa Brava o altres indrets, que a la desembocadura d'un riu de la importància de l'Ebre.

Trobà un port antic, de grans murs, a Amposta. Cal tenir en compte que l'Ebre fou l'autopista de l'antiguitat, que des de nord-centre tenia un recorregut pel qual els materials feien el seu camí en barques adaptades al medi. Convivia el tràfic marítim i el fluvial, que arribava molt endins, i tenia a Amposta el final i l'inici del contacte riu-mar.

Durant aquests cinc mesos de campanya, s'han trobat o consolidat 54 jaciments, la qual cosa no vol pas dir que no fossin coneguts, sinó que no estaven enregistrats oficialment perquè no se'n tenia notícia.

Hi ha molta gent, pescadors, aficionats, etc., que coneixien aquests emplaçaments. Aquesta ha estat una tasca o primer pas important: entrar en contacte, acudir al lloc i registrar-ne les principals característiques.

Cal afegir que en aquesta campanya s'han descobert des de columnes romanes a Tarragona, a un avió de la darrera guerra civil, un port a Amposta i restes de vaixells. Algunes d'aquestes restes de vaixells pertanyen al s. IV a. de C., d'altres tenen tan sols 40 anys.

Clar que no tots els jaciments detectats són molt antics, però tot i així es fa la corresponent fitxa, per poder disposar de dades de totes les èpoques, que poden ésser útils en qualsevol moment.

El Tethis obre una nova i important singladura al món subaquàtic i arqueològic de les nostres terres.

Miquel Gil
és periodista.